

RŮZNOST TRANSFORMACE ZD V SOCIÁLNÍ REALITĚ

H. Hudečková, M. Lošťák

KHV - oddělení sociologie venkova a zemědělství

Vysoká škola zemědělská, 165 21 Praha 6 - Suchbátka

Anotace:

Článek se zabývá jednáním oprávněných osob v transformaci zemědělských družstev. Vychází z hypotézy o potřebě relativního souladu vlastnictví, práce a rozhodování pro fungování hospodářského podniku družstevního typu. Srovnává jednání oprávněných osob ve dvou družstvech, ovlivněné faktory výše čistého jmění k rozdělení v transformaci, výše členského vkladu, struktury oprávněných osob a sociálního ovzduší družstva. Dochází k závěru, že strategie transformace podcenila působení celého komplexu motivačních faktorů nadměrným zdůrazňováním vlastnictví.

Summary:

The paper discusses the action of rightful persons within the agricultural cooperatives transformation. There is set up a hypothesis concerning relative coincidence of ownership, labour and decision-making necessary for working of any cooperative type enterprise. The actions of rightful persons influenced by the factors of amount of asset for division in transformation, the amount of membership financial input, the structure of rightful persons and social climate are compared within two cooperatives. The conclusion points out that the strategy of transformation underestimated the influence of the whole motivational factors complex due to excessive emphasis of ownership.

Klíčová slova:

zemědělské družstvo, transformace, jednání, vlastnictví, práce, rozhodování

Key words:

agricultural cooperative, transformation, action, ownership, labour, decision making

Příspěvek, který vám chceme představit, je pouze malým výsekem výsledků rozsáhlého mezinárodního výzkumu věnovaného problematice dekolktivizace zemědělství ve Střední a Východní Evropě. Výzkum, koordinovaný Francouzi, probíhá kromě ČR i v Polsku a Maďarsku. Následující krátké zamyšlení se zabývá jednáním oprávněných osob v transformaci zemědělských družstev v souvislosti s jejich konkrétním vnitřním prostředím. Toto jednání budeme porovnávat ve dvou po tři roky sledovaných vybraných objektech - Zemědělském družstvu Ovčáry (4640 ha, 10 obcí, okr. Kolín) a Výrobně obchodním družstvu Blatnice (1757 ha, 2 obce, okr. Hodonín).

Charakteristika družstev

Sledované podniky hospodaří ve srovnatelných fyzicko- geografických podmínkách, i když Blatnice má o něco příznivější klimatické a půdní podmínky a v důsledku toho vykazuje o něco vhodnější předpoklady pro zemědělskou výrobu. Větší rozdíly lze shledat ve výrobní strategii. Blatnici lze charakterizovat větší specializací i diversitou výrob, vyšším množstvím výrobních aktivit včetně nezemědělských a vyšší finalizací výroby. Tomu odpovídá struktura pracovníků bohatší na úseku rostlinné, přidružené a ostatní výroby. Ovčáry se drží klasičtější podoby ŽV a RV a vykazují vyšší podíl THpracovníků.

Obě družstva hospodaří od roku 1992 se ztrátou. Od r. 1990 vykazuje Blatnice vyšší pokles nákladů a výkonů a do r. 1991 měla příznivější vývoj disponibilního zisku. Dodnes má vyšší investiční aktivitu. Oproti Ovčárům disponovala Blatnice k rozdělení v transformaci zhruba dvojnásobně velkým čistým jměním pro zhruba dvoutřetinový počet oprávněných osob.

Majetek pro transformaci a počet oprávněných osob

tab. č. 1

		OVČÁRY	BLATNICE+ BLATNIČKA
čisté jmění pro rozdělení v transformaci		75 580 000 Kč	135 818 000 Kč
počet oprávněných osob celkem		2 557	1 596
podíl na trans- for- maci	na 1 ha vlastněné půdy připadá	10 373 Kč	60 333 Kč
	na 1 odpracovaný rok připadá	1 043 Kč	3 257 Kč
	člen.vklad do nového družstva je	30 000 Kč	30 000 Kč
	člen. vkladu je možno dosáhnout	vlastnictvím ha půdy 2.9 ha	0.5 ha
	odpracovanými roky	29 let	9.2 let
bylo prodáno podílů		7	3

Ve struktuře oprávněných osob byl v Blatnici vcelku vyrovnaný podíl členů (vlastníci a nevlastníci) a nečlenů, zatímco v Ovčárech nečlenové (vlastníci) dvojnásobně převažovali nad členy družstva. Po transformaci se v Blatnici polovina oprávněných osob stala členy nového družstva, v Ovčárech pouze sedmna.

Struktura oprávněných osob a nových členů

tab. č. 2

	oprávněné osoby								nová struktura					
	členové vlastníci		členové nevlastníci		nečlenové vlastníci		celkem		členové		nečlenové		celkem	
	abs	rel	abs	rel	abs	rel	abs	rel	abs	rel	abs	rel	abs	rel
OVČÁRY	220	8.6	723	28.3	1614	63.1	2557	100.0	409	15.8	2175	84.2	2584	100.0
BLATNICE	*	*	*	*	*	*	*	*	587	50.1	584	49.9	1171	100.0
BLATNIČKA	*	*	*	*	*	*	*	*	212	52.7	190	47.3	402	100.0
BLATNICE+ BLATNIČKA	320	20.1	483	30.3	793	49.6	1596	100.0	799	50.8	774	49.2	1573	100.0

* Seznam oprávněných osob nebyl dělen na Blatnici a Blatničku.

Motivace, postoje a jednání oprávněných osob

Výše čistého jmění, z něj odvozené podíly osob na transformaci v relaci k výši členského vkladu do nového družstva, struktura oprávněných osob a zvažování celkového ovzduší v družstvu jsou důležitými faktory při rozhodování o vstupu do nového družstva. Podrobný rozbor přístupných ukazatelů, pozorování a dotazování v obou družstvech dovolují usuzovat na chování osob zúčastněných v transformaci. Zajímají nás především motivačně pozitivně a negativně působící momenty, rezultující buď do aktivního postoje k transformovanému družstvu (tj. "stanu se členem, převezmu jistý díl odpovědnosti a rozhodování a projevuji důvěru v budoucnost podniku") nebo do postoje pasivního (tj. "svůj majetek ponechám v družstvu v pronájmu a rezignuji na možnost ovlivnit hospodaření s ním").

Při rozboru takové otázky jsme vyšli z hypotézy o potřebě relativního souladu práce, vlastnictví a rozhodování, který je považován za důležitý prvek fungování hospodářského podniku. Analýzou jsme dospěli k vytypování faktorů, působících demotivačně při rozhodování o vstupu do transformovaného družstva:

"Základní zjištění"

- Je-li upravené čisté jmění pro transformaci nízké a navíc spojeno s vysokým počtem oprávněných osob, majetkové podíly nedosáhnou výše stanoveného členského vkladu do nového družstva. Oprávněné osoby však všeobecně nejeví ochotu doplácet členský vklad penězi. Taková situace postihuje zejména dřívější členy bez majetku.

"Zjištění o struktuře oprávněných osob"

- Čím nevyrovnanější je struktura oprávněných osob ve prospěch nečlenů vlastníků:
~ tím méně měli dosavadní členové bez majetku šanci dosáhnout členského vkladu vlastní prací (příp. tuto možnost dosáhly osoby důchodového věku)
~ tím méně se dá očekávat vstup původních členů bez majetku pracujících v družstvu a bydlících v obci do nově vytvářeného družstva
~ tím více projevuje tato skupina oprávněných osob nedůvěru v budoucnost družstva, přičemž tam většinou zůstává pracovat bez pozitivní motivace.
- Tam, kde ve struktuře oprávněných osob výrazně převažují nečlenové vlastníci, panuje častěji větší bezradnost kolem strategie dalšího vývoje družstva, neboť skupina vlastníků - dřívějších nečlenů je velmi roztržštěná co do své dosavadní životní dráhy i zájmů a dosud neměla žádný vztah k družstvu. Tím spíše lze očekávat zrod sociálního konfliktu mezi vlastníky - novými členy a pracovníky bez členství v družstvu, vedený nesouladem jejich zájmů.

"Zjištění o struktuře vlastníků půdy"

- Čím strukturovanější je skupina oprávněných osob - vlastníků půdy, tím nižší je ochota ke vstupu do nového družstva (pro vstup je nejpříznivější přítomnost co největšího podílu vlastníků od 0,5 ha do 2 ha ve struktuře, menší i větší vlastníci se častěji rozhodují pro vyžádání půdy k vlastnímu obhospodařování).

Zřetelně vyšší přítomnost jmenovaných demotivujících prvků lze sledovat v Ovčárech. V Blatnici je vyrovnanější struktura oprávněných osob co do původního členství, je tam větší rovnost v půdní držbě, větší šance získat členský vklad prací (jak vzhledem ke struktuře odpracovaných let, tak k hodnotě odpracovaného roku) i vnosem menšího množství půdy. Též je zde menší rozptyl bydliště oprávněných osob ve vztahu k místu působení družstva. Nejméně tyto faktory ovlivňují rozhodování o aktivním či pasivním postoji k nově vytvářenému družstvu.

A jak se v těchto družstvech jeví sociální ovzduší po transformaci, tedy v r. 1993? Dost jednoznačně se ukazuje nepříznivé vnitřní prostředí v ZD Ovčáry projevující se v převažujícím mínění, že ke skutečné transformaci, která by obsahovala náznak aktivního přístupu k řešení budoucnosti, prakticky nedošlo a družstvo spěje k bankrotu (pokud nedojde k dělení na menší jednotky, z nichž některá by měla šanci "k přežití"). Takové řešení situace je očekáváno do dvou až tří let po provedené formální transformaci. V Blatnici je pocíťován aktivnější duch, i když se prozatím projevuje více v destruktivním než v konstruktivním smyslu (výměna reprezentace družstva a dělení družstva na dvě samostatná). Je tu však všeobecně pocíťovaná naděje v budoucnost, po vlastními silami překonaném velmi nepříznivém, avšak prý přechodném období. Domníváme se, že úpadek tohoto družstva by byl důkazem neschopnosti vládní politiky řešit problematiku zemědělství. Zatímco úpadek družstva v Ovčárech by, podle našeho názoru, šel do značné míry na vlastní vrub.

Závěr

O velmi nepříznivém vnějším ekonomickém prostředí v České republice pro existenci zemědělských podniků jakéhokoli typu dnes zřejmě nikdo nepochybuje. Vnitřní ekonomické prostředí těchto podniků, ale také prostředí sociální v širokém smyslu tohoto slova jsou faktory, které navzájem spolupůsobí a do určité míry mohou vnějšmu nepříznivému prostředí čelit nebo jej umocňovat. Ačkoli se na základě srovnání dvou případových studií nemůžeme dopustit široké generalizace, můžeme usoudit, že strategie transformace zemědělských družstev podcenila působení komplexu motivačních faktorů nadměrným zdůrazňováním vlastnictví.

Překročí-li disproporce mezi vlastnictvím, prací a rozhodováním únosnou mez (kterou by bylo velmi pracné a nepřesné vyčíslit), lze očekávat neúměrně diskontinuitní vývoj organizace zemědělské výroby, neprospěšný integraci našeho zemědělství do evropského a světového trhu. K takové disproporcii mohlo dojít v mnoha zemědělských družstvech, uvážíme-li historický

vývoj jak půdň držby, tak průběhu a síly kolektivizačního procesu a jeho souvislostí v Čechách a na Moravě. A proto lze jen litovat, že politika se špatně snáší s věděním a širokým rozhledem.